

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI O`STIRISH

Pulatova Kamola Abduvaitovna
Primqulova Laylo sobirovna

Annotatsiya: Sogʻlom bolani tarbiyalash masalasiga yurtimizda asosiy eʼtibor qaratilgan boʻlib sogʻlom bolani tarkib toptirish juda koʻp omillarga bogʻliq boʻlib, bolaning kamolot mezonlaridan biri uni psixikasini har tomonlama rivojlantirishdir. Bolaning psixik taraqqiyoti unda sezgi, idrok, diqqat, xotira, nutq, hayol va tafakkurning rivojlanishi bilan uzviy bogʻliq. Bolaning ruhiy kamolotining koʻp jihatlari nutq bilan bogʻliq ravishda rivojlanadi. Chunki, bola muloqotga kirishishi yaʼni tengdoshlari va kattalar bilan boʻladigan muloqotlari jarayonida juda koʻplab maʼlumotlarga ega boʻladi va oʻzining ruhiyatini keyingi rivojlanish bosqichiga koʻtarib boradi.

Kalit soʻzlar: sezgi, idrok, diqqat, xotira, nutq, hayol va tafakkur.

РАЗВИТИЕ РЕЧИ ДОШКОЛЬНИКОВ

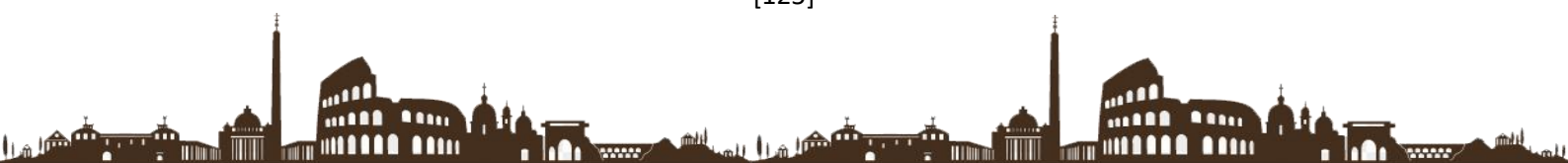
Аннотация: В нашей стране основное внимание уделяется вопросу воспитания здорового ребенка, формирование здорового ребенка зависит от многих факторов, и одним из критериев зрелости ребенка является всестороннее развитие его психики. Психическое развитие ребенка неразрывно связано с развитием интуиции, восприятия, внимания, памяти, речи, воображения и мышления. Многие стороны психического развития ребенка развиваются в связи с речью. Потому что в процессе общения со сверстниками и взрослыми ребенок получает много информации и поднимает свою психику на следующую ступень развития.

Ключевые слова: интуиция, восприятие, внимание, память, речь, воображение и мышление.

SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

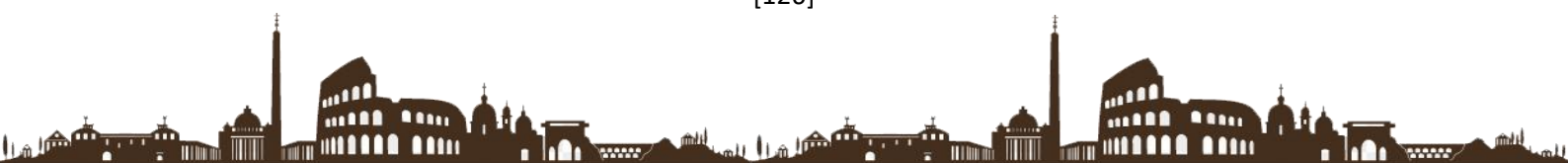
Annotation: In our country, the main attention is paid to the issue of raising a healthy child, the formation of a healthy child depends on many factors, and one of the criteria of a child's maturity is the comprehensive development of his psyche. The mental development of a child is inextricably linked with the development of intuition, perception, attention, memory, speech, imagination and thinking. Many aspects of a child's mental development develop in connection with speech. Because the child gets a lot of information in the process of communicating with his peers and adults and raises his mentality to the next stage of development.

Key words: intuition, perception, attention, memory, speech, imagination and thinking.

Bola ulg‘ayar ekan, unda so‘zlashishga ehtiyoj paydo bo‘la boshlaydi, - deydi Farahnoz Begmurodova. - Dastlab atrofda gilarini taniydi, eshitgan so‘z va jumllarini asta-sekinlik bilan o‘zlashtiradi. Tilga kirgach esa uning so‘z boyligi jadal o‘sadi. Oddiy so‘zlar, keyinchalik sodda gaplardan va to‘liq, yoyiq gaplardan foydalanadi. Dialogik nutq oilada, ota-ona, aka-opalar davrasida vujudga keladi. O‘ziga kerakli narsani so‘rash uchun harakat qiladi, muloqotga kirishadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o‘stirishda oldindan tayyorlangan mavzularda suhbatlar, teatrlashtirish usullari, sahnalashtirish o‘yinlari, savol-javoblar juda foyda beradi. Ta’kidlash joizki, bola uchun katta yoshli odam savollarga javob topishning yagona vositasi, qiziqarli taassurotlar manbai hisoblanadi. Bola kattalar bilan dialogga kirishishga, narsalar va o‘yinchoqlarga egalik qilishga intilarkan, u ushbu maqsadlarga erishish uchun so‘zdan foydalanishga ehtiyoj sezadi, ba’zida o‘zi tashabbus ko‘rsatib, fikr bildiradi. Katta yoshli odam bola bilan dialogga kirishish jarayonida bolaning bir so‘zli fikrlarini grammatik jihatdan to‘liq shakllantirilgan so‘zlarga aylantirish orqali uning kamchiliklarini tuzatadi. Bola o‘rganganlarini faol o‘zlashtiradi va undan o‘z nutqida foydalanadi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda uning ota-onasi, aka-opalari va tarbiyachilarining hissasi katta. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish “Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturida belgilangan bolalarga ta’lim berishda kompetentsiyaviy yondashuvning muhim qismi sanaladi. 6-7 yoshli bolaning umumiy muhim kompetentsiyalari sifatida birinchi navbatda, kommunikativ kompetentsiya, ya’ni muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko‘nikmasini shakllantirish belgilangan. Demak, tarbiyalanuvchilarning o‘yin, bilish va ijtimoiy kompetentsiyasi qatorida muloqot kompetentsiyasi asosiy o‘rinni egallaydi. Shunday ekan, MTTda har bir ta’limiy faoliyat mazmunida bolaning nutqini o‘stirish va muloqotchanlik ko‘nikmalarini shakllantirish asosiy vazifa hisoblanadi.

Bola yangi bilimlarni o‘yinlar va didaktik vositalar asosida o‘zlashtirganida samaradorlik yuqori bo‘ladi. Ya’ni badiiy adabiyotni oddiy o‘qib berishdan ko‘ra innovatsion ta’lim texnologiyalarini qo‘llagan holda faoliyatga tatbiq etish har bir bolaning nutqini rivojlantirish jarayonini ta’minlaydi, tezlashtiradi va shu bilan ta’lim sifatini oshirishga yordam beradi. Buning uchun maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning yangi texnologiyalarini ishlab chiqish va jarayonda faol qo‘llash talab etiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini shakllantirish muhim va qiyin vazifadir. Ushbu muammoni muvaffaqiyatli hal qilish ham bolalarni yaqinlashib kelayotgan maktabga tayyorlash uchun, ham boshqalar bilan qulay muloqot qilish uchun zarurdir. Bolalar nutqini rivojlantirish bo‘yicha yurtimiz va MDH davlatlari pedagoglari qator izlanishlar olib borishganki, xususan, R.Inog‘omova, L.Mo‘minova, V.Gerbova, M.Konin, G.Lyamina, O.Ushakovalarning pedagogik xazinasidan foydalanib MTTda nutq o‘stirish ishlarini mazmunli tashkil etish mumkin. Innovatsion texnologiyalar - bu pedagogik faoliyat natijasiga samarali erishishni ta’minlaydigan tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o‘rtasidagi

o'zaro ta'limiy munosabatlarning yangi usullari va uslublaridir. Bunday ta'limiy muhit zamonaviy sharoitlarda bolaning shaxsiy rivojlanishidagi dinamik o'zgarishlar tufayli ijobiy natijaga erishishga qaratilgan ta'limiy usullar, metodlar, vositalarni o'z ichiga oladi. Aynan MTTda nutq o'stirish jarayonida badiiy adabiyotning o'rni beqiyosligini e'tirof etgan holda, badiiy asarlarni yangi texnologiyalar vositasida bolalarga o'rgatishning samaradorligi yuqori ekanligini kuzatdik. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish ko'p jihatdan quyidagilarning to'g'ri hal etish bilan bog'liq:

- nutqni rivojlantirishga doir didaktik materiallar tarkibiga ota-onalar, tarbiyachining ma'lum maqsadga qaratilgan nutqi, bolalarga o'qib yoki aytib beriladigan ertak, she'r, qo'shiqlar, hikoyalar muntazam kiritilishi;

- ta'limning didaktik materiallarni foydalanadigan tarzda zamonaviy tashkil etilishi;

- ta'limiy o'yinlarda bolalarning faol nutqiy muloqotda bo'lishini ta'minlash.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi bolalarning nutq qobiliyatini shakllantirishda quyidagi qiyinchiliklarga duch kelmoqda:

- har bir bolaning individual qobiliyatlarini aniqlash va mos ravishda rivojlantirish;

- hamkorlikka asoslangan ta'lim munosabatlarida bolani faollashtirish;

- nutqiy qobiliyati yashirin bolalar bilan olib boriladigan alohida o'yinli vaziyatlar yaratish.

Shunday qilib, an'anaviy ravishda badiiy asarlarni o'qib berishdan ko'ra innovatsion shaklda badiiy asar bilan tanishtirishning amaliy afzalliklarini tasniflaymiz. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun an'anaviy ta'limiy faoliyat tarbiyachining hikoya qilib berishi, o'qib berishi va takrorlatgan holda yod oldirishini tan oladi. Ammo tajriba shuni ko'rsatadiki, bolalar tarbiyachining hikoyasini kichik o'zgarishlar bilan takrorlaydilar, hikoyalar kambag'al so'zlar vositasida talqin qilinadi xolos. Shuning uchun, hikoyani o'qib berish jarayni nihoyasiga yetgach, bolalardan qayta hikoya qilib berish emas, shu hikoya asosidagi aralash kartinkalarni magnitli doskaga o'z o'rniga ko'ra terib chiqishini talab etadigan "Rasmlarning o'rnini top" o'yini bolalarni faol nutqiy vaziyatga undaydi. Ular voqealar ketma-ketligiga ko'ra rasmlarni izlab topish jarayonida nafaqat nutqi balki, diqqati, kuzatuvchanligi, mantiqiy fikrlashi rivojlanadi. O'zlari hosil qilayotgan hikoya kompozitsiyasini kuzatish tarbiyalanuvchilarni faollashtiradi va yangi so'zlar bilan tasvirlashga urinadi. Ushbu faoliyat bolalarni zerikishdan himoya qiladi, butun guruhni qayta hikoya qildirishga imkon bo'lmagan taqdirda, bu usul vositasida barcha bolalar ish jarayoniga jalb etiladi.

Ayniqsa tarbiyachi asosiy ijrochi rovidan kuzatuvchi darajasiga statusini o'zgartirishi bolalarga erkinlik beradi. Pedagogning ijrochi-bolalar xatti-harakatlarini rag'batlantirishi esa nutqiy faollikka yo'l ochadi. Shu kabi innovatsion texnologiyalarni tanlashda quyidagi talablarga e'tibor qaratish kerak:

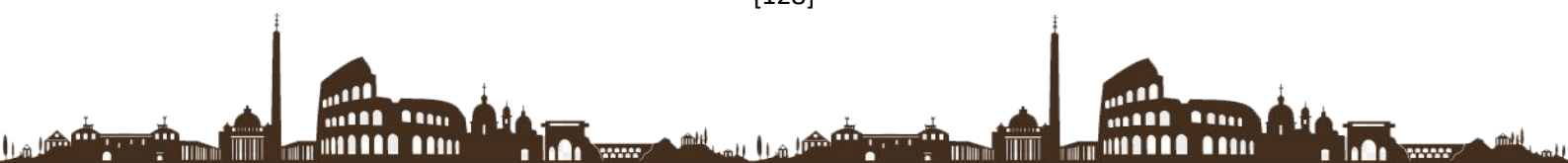
- texnologiyani o'qib berish emas, balki bolalarning muloqot qobiliyatini rivojlantirishga, nutq madaniyatini tarbiyalashga yo'naltirish;

- har bir bola uchun uning yoshi va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda har xil faoliyat turlarida faol nutq amaliyotini tashkil etish. Zamonaviy amaliyotda maktabgacha ta'limni maktabgacha ta'lim chiqishi masalalarni talab qiladigan bir qator muammolarni amalga oshirmoqda. Yaqinda nutqni buzgan bolalar soni sezilarli darajada oshadi, miqdori va sifatli o'zgarishlar, ularning rivojlanishida kuzatilmoqda. O'qituvchilar-o'qituvchilar tomonidan maktab va bolalar bog'chalari terapevtlarining so'zlariga ko'ra, maktabgacha bolalarning 58 foizi va birinchi sinf o'quvchilarining 56 foizi nutqni rivojlantirishda qat'iylik mavjud. Shuni ham ta'kidlash kerakki, vakolatli nutq uning ahamiyatini yo'qotadi, chunki Zamonaviy bolalar (televidenie reklama, zamonaviy multfilmlar, ijtimoiy tarmoqlarda aloqa va boshqalar) tomonidan boshqa nutqning boshqa standartlari mavjud. Zamonaviy jamiyat tilining til rivojlanishi tendentsiyasi - bu biantualizm va ko'p tillovualizm (ikki tilli va polibinevmizm). Maktabgacha tarbiyachining nutqini rivojlantirish darajasi maktabning etishmovchiligiga olib keladi, chunki Maktabgacha yoshdagi nutqning tarkibiy qismlari - bu nutqning tarkibiy qismlari va aqliy funksiyalarning tarkibiy qismlari ularning maksimal safarbarligini talab qiladigan yangi maktab sharoitida eng zaif bo'lgan. Hozirgi bosqichda an'anaviy o'rganish usullari samarali emas va davlat va jamiyatning zamonaviy talablariga javob bermaydi. Naviyat sharoitida, minimal muddati tugagandan so'ng, o'qituvchi oldida, o'qituvchining oldida yangi vazifalar sonini hal qilish kerak, logop yangi usul va texnologiyalardan foydalanish zarur. Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish maktabgacha yoshdagi yosh kamerali ta'lim va o'qitish uchun yangi imkoniyatlarni ochmoqda. Haqiqatan ham innovatsion texnologiyalar dastlab vakolatlar yondashuvida qurilganligi va o'quvchining kelajagi uchun trening natijalariga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YHATI:

1. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasini va uni o'qitish metodikasi. Toshkent "O'zbekiston Yozuvchilari uyushmasi Adabiyot jamg'armasi" 2006-B.68.
2. Babayeva D.R. Nutq o'stirish nazaryasi va metodikasi. Toshkent-2018
3. Yusupova, Z., Saminov, A., & Sayramov, F. (2022). SALVIA-L MARMARAK TURKUMI VAKILLARINING O'ZBEKISTONDA TARQALISHI, HAYOTIY SHAKLLARI VA ISHLATILISHI. *Science and innovation*, 1(D6), 13-19.
4. Haydarov, M., Yusupova, Z., Sayramov, F., & Rahmonova, O. (2022). LAMIACEAE OILA VAKILLARINING BIZ BILGAN VA BILMAGAN DORIVORLIK XUSUSIYATLARI. *Science and innovation*, 1(D7), 89-94.
5. Baratjon o'gli, S. F. (2022). REPRESENTATIVES OF THE LAMIACEAE FAMILY PRODUCE ESSENTIAL OILS AND MEDICINAL AND HERBAL REMEDIES CONTAINING MONOCYCLIC MONOTERPENES. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(23), 267-271.

6. Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2022). FEATURES OF THE GENUS LAMIACEAE FAMILY, WHICH WE KNOW AND DO NOT KNOW ABOUT. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(23), 87-90.

7. Yusupova, Z. A., & Baratjon o'g'li, S. F. (2022). LAMIACEAE OILASINING EFIR MOYIGA BOY BO'LGAN BAZI TURLARINING MORFOLOGIYASI. *Scientific Impulse*, 1(2), 692-695.

8. Baratjon o'g'li, S. F. (2022). DORIVOR ISSOP O 'SIMLIGINING YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI VA SHIFOBAXSH XUSUSIYATLARI. *Journal of new century innovations*, 14(1), 50-53.

9. Хайдаров, М. М. (2022). МОРФОЛОГИЯ НЕКОТОРЫХ ВИДОВ СЕМЕЙСТВА LAMIACEAE, БОГАТЫХ ЭФИРНЫМ МАСЛОМ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(12), 834-838.

10. Yusupova, Z., Saminov, A., & Sayramov, F. (2022). SALVIA-L MARMARAK TURKUMI VAKILLARINING O'ZBEKISTONDA TARQALISHI, HAYOTIY SHAKLLARI VA ISHLATILISHI. *Science and innovation*, 1(D6), 13-19.

11. Baratjon ogli, S. F. (2022). REPRESENTATIVES OF THE LAMIACEAE FAMILY PRODUCE ESSENTIAL OILS AND MEDICINAL AND HERBAL REMEDIES CONTAINING MONOCYCLIC MONOTERPENES. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(23), 267-271.

12. Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2022). FEATURES OF THE GENUS LAMIACEAE FAMILY, WHICH WE KNOW AND DO NOT KNOW ABOUT. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(23), 87-90.

13. Yusupova, Z. A., & Baratjon o'g'li, S. F. (2022). LAMIACEAE OILASINING EFIR MOYIGA BOY BO'LGAN BAZI TURLARINING MORFOLOGIYASI. *Scientific Impulse*, 1(2), 692-695.

14. Baratjon o'g'li, S. F. (2022). DORIVOR ISSOP O 'SIMLIGINING YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI VA SHIFOBAXSH XUSUSIYATLARI. *Journal of new century innovations*, 14(1), 50-53.

